

เมื่อเริ่มปฏิรูปการศึกษา
ในสมัยรัชกาลที่ ๕ - รัชกาลที่ ๗

รศ. วุฒิชัย มุลศิลป์

เริ่มเป็นปัญหาตั้งแต่ระยะจะสิ้นรัชกาลที่ ๕ หรือต้นรัชกาลที่ ๖ เป็นต้น มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ก็ว่าได้ จึงทำให้แนวความคิดเรื่องการจัดการ ศิลปศาสตร์ถูกมองข้ามไป กว่าที่จะได้รับความสนใจต้องใช้เวลาเกือบ ๒๐ ปี คือจน พ.ศ. ๒๔๕๗ จึงได้มีการก่อตั้ง “โรงเรียนเพาะช่าง” ขึ้น แนวความคิดในการตั้งโรงเรียนเพาะช่างนี้จะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เมื่อเปิดโรงเรียนดังกล่าวว่า

...การศึกษาเมื่อจะว่าแต่โดยย่อก็มี ๒ ประการ คือ การศึกษาความรู้สามัญอันเป็นกลาง ซึ่งเป็นความรู้อันบุรุษสตรีทั้งหลายจะพึงมี สำหรับตัวทุกคน มีการสอนวิชาหนังสือ เลข แลภูมิศาสตร์ เป็นต้นประเภทหนึ่ง การศึกษาวิชาความรู้อันหนึ่งอันใดเฉพาะสิ่ง เฉพาะอย่างสำหรับเป็นทางหาเลี้ยงชีพ ประเภทหนึ่ง การศึกษา ในประเภทต้นซึ่งเรียนความรู้อันเป็นกลางนั้นสิ่งใดเจริญขึ้นนั้นตาม ลำดับ แต่ความรู้ซึ่งประชาชนได้เล่าเรียนแล้วเพียงเท่านั้น ก็เปรียบ ดังได้แต่เครื่องมือมาไว้ใช้สำหรับงานการเท่านั้น ยังหาได้รับความ รู้ที่จะใช้เครื่องมือนั้นทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้สำเร็จรูปไม่ การศึกษาวิชา พิเศษเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างจึงเป็นของต้องการอย่างยิ่ง ซึ่งจะต้อง บำรุงให้เกิดมีขึ้น ได้แก่การฝึกหัดศิลปการหัตถกรรม เป็นต้น...^{๒๐}

ดังนั้นโรงเรียน “เพาะช่าง” อันเป็นนามพระราชทานในพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีความหมายที่เหมาะสมยิ่งนัก จึงได้ ถูกรื้อฟื้นขึ้นมา

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้กลับเมืองไทยในพ.ศ. ๒๔๔๒ และดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษา และปลัดทูลฉลอง ท่านพบว่า การจัดการศึกษาที่ผ่านมา มุ่งเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการเป็นสำคัญ ควรที่จะมี การเปลี่ยนแปลงได้แล้ว โดยจัดการศึกษาแยกเป็น ๒ แผนก คือ สามัญ ศึกษา สอนวิชาที่เป็นพื้นความรู้แก่การเป็นพลเมืองดี และ วิสามัญศึกษา สอนวิชาชีพแก่ผู้ที่ทำงานในด้านต่างๆ แต่ท่านเองอยากจะได้ความ เห็นจากบุคคลหลายฝ่ายในเรื่องนี้ด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

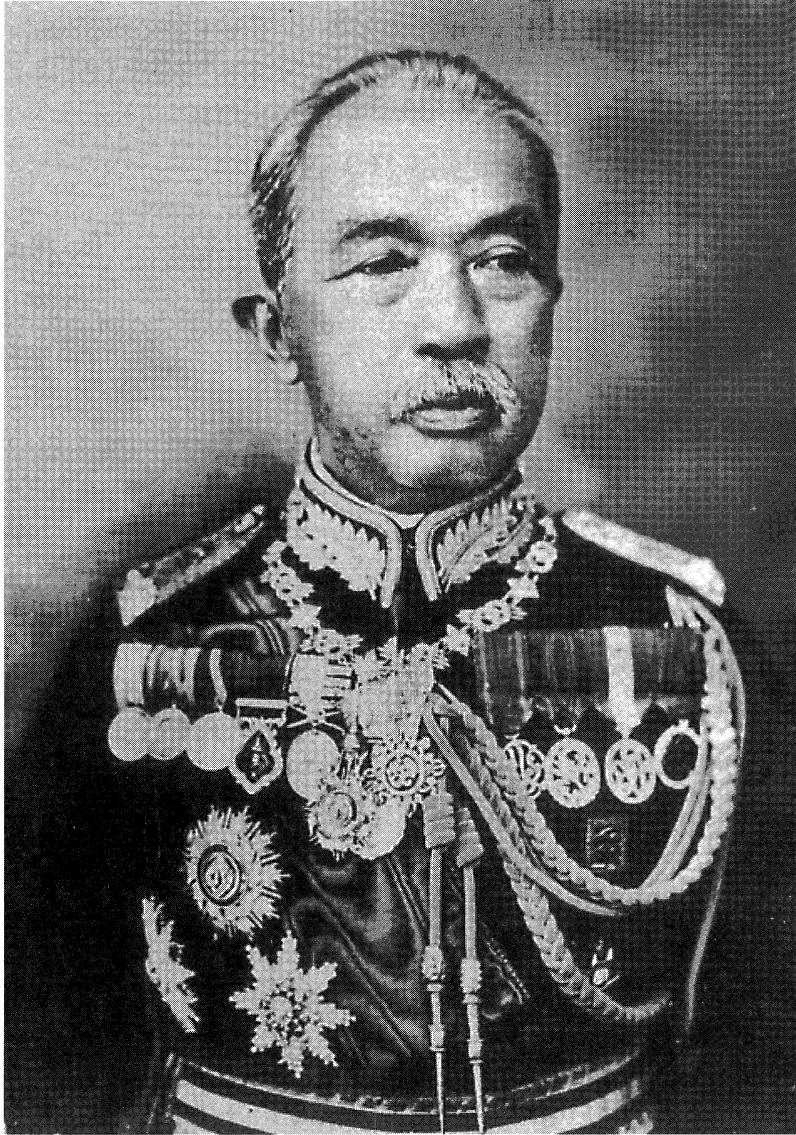
เจ้าอยู่หัวจึงทรงปรึกษาขอความเห็นจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูพาน และสมเด็จพระยาบรมราชโอรส ซึ่งมีผลทำให้เกิดการระเบิดทาง ความคิดครั้งที่ ๒ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการจัดการศึกษาที่ สำคัญเป็นครั้งที่ ๒ อีกเช่นกัน

เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงธรรมการ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ แล้ว สิ่งที่ท่านพยายามจะให้เกิดขึ้น ภายในประเทศ คือ การอาชีวศึกษา ซึ่งก็เริ่มมีขึ้นในช่วงปลายสมัยที่ท่าน เป็นเสนาบดี และเรื่องจริยศึกษาซึ่งท่านให้ความสำคัญตลอดมา ดังจะ เห็นได้จากการที่ท่านเรียบเรียงหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้หลายเรื่อง และ ได้กล่าวย่อในเรื่อง “จรรยาแพทย์” ตอนหนึ่งว่า “...เพราะฉะนั้นในการ ศึกษาต้องนับว่า การศึกษาจรรยาเป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น ฝ่ายในส่วนที่ว่า จัดยากสอนยากนั้น เพราะเหตุว่าผลสำเร็จของการสิ่งนี้ ไม่ใช่อยู่แก่การที่ รู้ตามตำราที่ครูสอน ผลสำเร็จอยู่ที่การที่ถูบุตรจะประพฤติดี ถ้าเป็นแต่ รู้แล้วไม่ประพฤติดีความรู้นั้นก็ทำให้ประโยชน์แก่ผู้รู้ไม่...”^{๒๑} ความ สำเร็จ ของจรรยาหรือจริยศึกษา คือ การประพฤติตามที่รู้ที่เรียนมา ไม่ใช่เข้าไป เพื่อสอบเอาคะแนนอย่างเดียวดังที่เป็นกันมากในปัจจุบัน แนวความคิดนี้ จะช่วยป้องกันกับความคิดของนักปรัชญาจีน* สมัยราชวงศ์หมิง (Ming Dynasty, พ.ศ. ๑๕๑๑-๑๖๘๗) ที่ว่า “ความรู้กับความประพฤติจะต้อง เป็นอย่างเดียวกัน” โดย “ความรู้เป็นการเริ่มต้นของความประพฤติ และความ ประพฤติคือความรู้ที่สมบูรณ์”^{๒๒} ซึ่งทั้งจีนและญี่ปุ่นยังคงให้ความสำคัญจนตราบเท่าปัจจุบัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของความรู้กับความ ประพฤติควรที่จะได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในปัจจุบัน ที่เกิดช่องว่างระหว่างความรู้กับความประพฤติในบ้านเมืองของเรา

๓. ความเห็นในการจัดการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรง ภูพาน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูพาน รู้จักกันดีโดยทั่วไปในฐานะ

* คือหลวง ยาง - หมิง (พ.ศ. ๒๐๑๕-๒๑๗๒)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระบิดาวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่ดำรงตำแหน่งนานที่สุด (พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๘) ผู้บัญชาการกรมทหารมหาดเล็ก อธิบดีกรมศึกษาธิการ (พ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๓๔) และทรงเป็นคู่คิดในเรื่องต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ในเรื่องการศึกษาก็เช่นกัน ทรงได้รับคำปรึกษาหารือโดยตลอด และเป็นผู้ให้การสนับสนุนการศึกษาหัวเมืองระยะหนึ่งด้วย ดังนั้นจึงนับได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาของไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ ผู้หนึ่ง

แนวความคิดทางการศึกษาของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่สำคัญและจะนำมาเป็นหลักในการวิเคราะห์คือ “ความเห็นเรื่องการศึกษา ร.ศ. ๑๒๕” (พ.ศ. ๒๔๔๕) เหตุผลที่ใช้เอกสารฉบับนี้เป็นหลัก เพราะเป็นความเห็นล่าสุดที่ครอบคลุมความเห็นก่อนหน้าของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ยกเว้นเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนของปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ซึ่งจะได้กล่าวเปรียบเทียบในตอนหลัง

ความเห็นเรื่องการศึกษา ร.ศ. ๑๒๕ เป็นผลจากการที่พระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ทำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการที่จะจัดการศึกษาเป็น ๒ ประเภท คือ สำหรับราษฎรทั่วไปและสำหรับผู้ที่จะไปประกอบอาชีพเฉพาะอย่าง ซึ่งพระองค์ทรงเห็นด้วยในแนวความคิดดังกล่าว และขอให้ปรึกษากับบุคคลอื่น ซึ่งหมายถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส หลังจากเวลาผ่านไป ๔ เดือน ในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๕ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ได้ทูลเกล้าถวายความเห็นเป็นเอกสารมีความยาว ๔๗ หน้าพิมพ์ยาว ผู้เขียนขอสรุปสาระสำคัญก่อน และจะวิเคราะห์ในตอนหลัง

ในหนังสือกราบบังคมทูล สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงยอมรับว่า “เรื่องศึกษานี้เป็นการสำคัญอย่างยิ่งในราชการบ้านเมืองอย่างหนึ่ง ซึ่งจำเป็นต้องดำริห์ตรองมาก” และกล่าวต่อไปว่า “การศึกษาที่จะจัดให้เป็นการสำหรับประเทศเป็นการใหญ่และยากเกินกว่าสติ

ปัญญาคนๆ เดียวจะคิดให้ถ้วนถี่ หรือถูกต้องได้ทั่วไป” พร้อมกับทรงออกตัวว่า “ตัวข้าพระพุทธเจ้าเองแม้ได้เคยรับราชการมาในกรมศึกษาธิการช้านาน และได้เอาใจใส่ในการศึกษาอยู่โดยเฉพาะ ดังทรงพระราชดำริห์ในพระราชหัตถเลขาณั้่นก็จริง แต่ก็รู้สึกอยู่ว่าทั้งความรู้แลความชำนาญของข้าพระพุทธเจ้ายังบกพร่องหย่อนอยู่มาก...”

ใน “ความเห็นเรื่องการศึกษา” สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นด้วยกับความเห็นของพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ ที่จะจัดการศึกษาเป็น ๒ ประเภท ทรงกล่าวว่า “เป็นความดำริห์ชอบดีแท้” ใครที่คิดเห็นแก่ประโยชน์ของบ้านเมืองจะต้องอนุโมทนาโดยทั่วกันเพราะรากฐานของความเจริญและความมั่นคงของประเทศนั้นก็ต้องอาศัย “คุณสมบัติของไพร่บ้านพลเมืองเป็นสำคัญ และคนทั้งหลายซึ่งเป็นไพร่บ้านพลเมืองจะเจริญคุณสมบัติได้ ก็แต่ด้วยได้โอกาสเล่าเรียนรู้เห็นวิชาคุณตามสมควรไปแต่ยังย่อเมยาว กล่าวคือ การศึกษา” ดังนั้นประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลายจึงถือว่า การศึกษาเป็นงานที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงยกตัวอย่างประเทศที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษา จนเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศคือ ญี่ปุ่น เพราะเพียง ๔๐ ปี ญี่ปุ่นสามารถจัดการศึกษาได้สำเร็จอย่างงดงาม

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่า ในความคิดของพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ก็คือ จะจัดการศึกษาเล่าเรียนสำหรับราษฎรอย่างไร ไม่ใช่จะเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมการจัดการโรงเรียนอย่างไร ในประเด็นนี้ ทรงเห็นว่า มีเกณฑ์ควรวินิจฉัย ๒ ประการคือ ทำอย่างไรจึงจะให้เด็กทั้งหลายได้เล่าเรียนโดยทั่วกัน และควรจะจัดการเกี่ยวกับการเล่าเรียนอย่างไร ในประการแรก ทำอย่างไรจึงจะให้เด็กทั้งหลายได้เล่าเรียนโดยทั่วกัน และควรจะจัดการเกี่ยวกับการเล่าเรียนอย่างไร

ในประการแรก ทำอย่างไรจึงจะให้เด็กทั้งหลายได้เล่าเรียนโดยทั่วกัน ก็โดยให้มีโรงเรียนทั่วทุกแห่งในชุมชน โดยอาศัยศาลาวัดเป็นสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับพื้นฐานของไทยอยู่แล้ว ที่มีวัดอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง แต่การใช้วัดก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับความสามารถในการเรียนของวัด ความ

แตกต่างในการสอนของวัดต่างๆ ความแตกต่างของภาษาถิ่น และวิธีการบังคับบัญชาวัด แต่อย่างไรก็ดี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็เห็นว่า ปัญหาเหล่านี้มีทางแก้ไขได้เพราะโดยประเพณีไทย วัดก็ให้การอบรมศึกษาแก่ศิษย์วัด และพระ เณร อยู่แล้ว ประกอบกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ ก็ได้กำหนดให้วัดมีหน้าที่ให้การศึกษายู่เช่นกัน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ที่เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นสถานศึกษาเล่าเรียน และทั้งประเทศในระยะนั้น (พ.ศ. ๒๔๔๕) มีวัดมากกว่า ๘,๒๐๐ แห่ง การอาศัยวัดเป็นสถานศึกษาจึงสามารถประหยัดค่าก่อสร้างอาคารได้อย่างมหาศาล ในจำนวนนี้มีวัดที่ตั้งเป็นโรงเรียนแล้ว ๓๖๘ วัด เท่ากับร้อยละ ๔.๔๘ ของวัดทั้งหมด ซึ่งยังน้อยมาก เพื่อที่จะให้วัดทั้งหลายสามารถสอนนักเรียนได้ควรจะลดหลักสูตรชั้นต้นให้ต่ำลง (สำหรับวัดที่มีปัญหา) สำหรับการควบคุมวัด สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า ควรปล่อยให้เป็นที่หน้าหน้าของเจ้าวัดก่อน กระทรวงธรรมการควรแต่เป็นผู้สอบไล่ ให้ประกาศนียบัตร ในด้านความแตกต่างของภาษาถิ่นนั้นก็เท่ากับเป็นโอกาสดีที่การสอนภาษาไทยกลาง (ภาษาถิ่นก็ยังสอนได้ แต่ถือภาษาไทยเป็นภาษาหลัก) จะทำให้เกิดความรู้สึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ สำหรับมณฑลที่อยู่ไกลจากเมืองหลวง ควรเลือกพระให้เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ ระยะหนึ่ง พร้อมกับการผลิตครูขึ้นในท้องถิ่นด้วย ในระยะแรกสิ่งที่เป็นความต้องการของโรงเรียนวัดนั้นมี ๔ อย่างด้วยกันคือ ๑. หนังสือเรียน ๒. เครื่องใช้ในการเรียน เช่น กระดานชนวนและกระดาษ ๓. ศาลาเรียน ๔. ครู หนังสือเรียนในตอนแรกควรแจกฟรีก่อน เพื่อให้เกิดความนิยมในการเรียนหนังสือ เครื่องใช้ในการเรียนก็ให้พ่อค้าไปขายในราคาถูก ศาลาเรียนก็อาจดัดแปลงศาลาเปรียญซึ่งมีอยู่แล้ว ส่วนที่เกี่ยวกับครูนั้่น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า มีความสำคัญมากเพราะการศึกษาจะเจริญได้เพียงใดขึ้นกับครู การที่คนจะมาเป็นครูก็ต้องมีสิ่งตอบแทนที่ดึงดูดใจ แต่การจะให้เงินเดือนครูนละ ๓๐ บาทต่อเดือน ในจำนวน ๘,๐๐๐ โรงเรียน เพียงโรงเรียนละคนก็ต้องใช้เงิน ๒,๘๘๐,๐๐๐ บาท นั้น “น่ากลัวจะติดขัด” เมื่อ

เป็นเช่นนี้ จึงทรงเห็นว่าเงินเดือนอาจไม่ให้ โดยให้พระเป็นครูสอน เพราะโดยพื้นฐานประเพณี พระก็ให้การอบรมสั่งสอนแก่ศิษย์อยู่แล้ว ทางสนับสนุนต่อไปก็คือ ให้โอกาสแก่พระหรือครูที่สอนในโรงเรียนวัด เป็นครูในโรงเรียนประถมศึกษาที่จะจัดตั้งในแต่ละอำเภอต่อไป (และจะมีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมในแต่ละจังหวัดด้วย) ทางแก้ไขอีกทางหนึ่งก็คือ การให้ความสนับสนุนแก่โรงเรียนราษฎร์ หรือโรงเรียนเซนต์สีกัดที่อยู่ ภายใต้ระบียบกฎเกณฑ์ของกระทรวงธรรมการ ทางแก้ไข ๒ ประการนี้จะทำให้รัฐบาลไม่ต้องลงทุนมาก และยังไม่ต้องเก็บเงินค่าเล่าเรียนจากผู้ปกครองเด็ก เพราะถ้าเก็บเงินอาจทำให้ไม่เห็นคุณค่า ความสำคัญของการศึกษา

สำหรับเกณฑ์วินิจฉัยประการที่ ๒ ที่ว่าควรจะจัดการเกี่ยวกับการเล่าเรียนอย่างไร ในเรื่องนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า “จำต้องเอาความจริงอันมีอยู่เป็นข้อวินิจฉัย ๓ ประการ คือ

- (๑) คนทั้งหลายว่าโดยทั่วไป มีโอกาสเล่าเรียนในเวลาเป็นเด็กเมื่อทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยกำลังตนยังไม่ได้ ครั้นเมื่อเติบโตใหญ่ได้ขนาดพอจะทำการหาเลี้ยงชีพได้ ก็ต้องไปทำมาหากินตามความจำเป็นของอัตภาพ ซึ่งว่าหมดโอกาสเวลาเล่าเรียนเพียงนั้น เพราะความจริงข้อนี้ การที่จะฝึกสอนราษฎร จะสอนอะไรๆ บ้างก็ตาม จะต้องคิดให้เรียนรู้ภายในกำหนดโอกาสเวลาเล่าเรียนประการ ๑
- (๒) คนทั้งหลายมีอัตภาพต่างกัน การทำมาหาเลี้ยงชีพ และตระกูลต่างกัน วิชาความรู้ที่สมควรแก่คนบางจำพวก คนจำพวกอื่นรู้ไปเปลืองเปล่าโดยเกินความต้องการแก่อัตภาพของคนจำพวกนั้น หรือกลับให้โทษแก่คนจำพวกนั้นๆ ที่ไปเรียนรู้เข้าก็มักตัวอย่างดังเช่นที่ กรมหมื่นวชิรญาณฯ ทรงปรารภอยู่ว่า ลูกพลเรือนที่ทำอะไรนาหาได้พอมีอันจะกิน มาเข้าโรงเรียนรู้วิชาเสมียน ทั้งรู้ระหว่างทำกินตามตระกูลไปนิยมข้างเที่ยวรับ

จ้างเขาเป็นเสมียนเช่นนี้ ท่านทรงเห็นว่าเป้นโทษที่ได้จากการศึกษา หาใช่คุณไม่ เพราะความจริงข้อนี้ การฝึกสอนราษฎรทั่วไป จะต้องเอาอัตภาพเป็นเครื่องกำหนดวิชาความรู้ที่จะฝึกสอนนั้นด้วย คืออย่าให้วิชาความรู้ที่เล่าเรียนไปเปลืองเปล่าโดยไม่เป็นประโยชน์แก่อัตภาพ นี้ประการ ๑

- (๓) คนทั้งหลายสติปัญญาสามารถไม่เสมอเหมือนกัน บางคนแม้อัตภาพอยู่ในที่ต่ำ มีสติปัญญาสามารถเกิดประจำตัวมาสูงเกินกว่าอัตภาพ คนชนิดนี้ที่เขิดชูตระกูลต่ำให้สูง และเป็นเครื่องประดับสำหรับบ้านเมือง อันสมควรอุดหนุนให้มีช่องโอกาสเล่าเรียน หากความดีให้เต็มตามสมควรแก่สติปัญญาสามารถ เพราะความจริงข้อนี้การฝึกสอนสำหรับราษฎร จะต้องจัดให้มีช่องทางให้คนเล่าเรียนขึ้นไปได้ตามสติปัญญาสามารถ อย่าให้มีที่ติดขัดด้วยอัตภาพ นี้ประการ ๑

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าการศึกษาที่จะจัดควรให้อยู่ก่อนการทำงานหาเลี้ยงชีพ สอนให้ตรงกับสภาพฐานะ อาชีพและส่งเสริมผู้มีความสามารถทางสติปัญญาสูงเป็นพิเศษ จากนั้น ทรงกล่าวถึงเรื่อง อะไรควรจะเป็นความมุ่งหมายของการศึกษา ทรงเห็นว่า ควรมี ๓ ประการคือ “ให้ไพร่บ้านพลเมืองรักชาติภูมิของตนประการ ๑ ที่จะให้ไพร่บ้านพลเมืองประพฤติอยู่ในสุจริตธรรมประการ ๑ และจะให้ไพร่บ้านพลเมืองเจริญกำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังปัญญา ประการ ๑” เพื่อให้สอดคล้องกับความมุ่งหมาย การศึกษาควรแบ่งเป็น ๔ ระดับ คือ

๑. มูลศึกษา สอนวิชาความรู้พื้นฐานของการพลเมืองดี กำหนดเวลาไว้ ๓ ปี แบ่งเป็น ๒ ระยะๆ แรก ๒ ปี เรียนทุกอย่างที่เป็นพื้นฐาน จบแล้วจะออกก็ได้ หรือจะเรียนต่ออีก ๑ ปี ให้มีความรู้เพิ่มขึ้นก็ได้
๒. ประถมศึกษา สอนอย่างเดียวกับมูลศึกษา แต่ให้สูงกว่าและละเอียดกว่ากำหนดไว้ ๓ ปี แบ่งเป็น ๒ ระดับเช่นกัน

สมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพ

๓. มัธยมศึกษา เป็นการสอนขั้นต้นสำหรับผู้ที่จะศึกษาด้านใดด้านหนึ่ง โดยเฉพาะกับวิชาสามัญที่เป็นพื้นฐานของสาขาวิชาการต่างๆ เช่น เลข ภาษาอังกฤษชั้นสูง กำหนดเวลาเรียน ๔ ปี แบ่งออกเป็น ๒ ระยะเวลาแรก ๓ ปี ระยะเวลาหลัง ๑ ปี

๔. อุดมศึกษา แยกเป็นวิชาความรู้เฉพาะอย่าง แยกสถานศึกษาออกเป็นวิทยาลัยต่างๆ เช่น โรงเรียนทหารบก โรงเรียนทหารเรือ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนครู ให้ขึ้นอยู่กับ “กระทรวงการนั้นๆ” ส่วนการจัดตั้งมหาวิทยาลัย สมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพทรงเห็นว่า “ใช้กาลและใช้วิสัยที่จะคิดอ่านในเวลานี้ เพราะจะจัดตั้งได้ก็ต่อเมื่อการฝึกสอนขั้นต่ำเรียบร้อยและเจริญแล้ว จึงควรไว้คิดต่อภายหลัง” ซึ่งความคิดเช่นนี้ถ้าคำนึงถึงสภาพที่เป็นจริงก็ถูกต้อง แต่ถ้ามองการณ์ไกลก็จะทำให้เกิดความล่าช้าและไม่ทันกาลขึ้นมา และเราก็มักจะอยู่ในสภาพเช่นนี้บ่อยครั้งด้วย

ในการศึกษาทั้ง ๔ ระดับนี้ ๒ ระดับแรก คือ มุสิกศึกษาและประถมศึกษาคัดเป็นความรู้สามัญสำหรับราษฎรทั่วไป “สอนวิชาความรู้อันเปนสาธารณสำหรับคนทั้งหลายทั่วไป” เพราะ “สาธารณศึกษาเป็นเหตุที่จะทำให้ไพร่บ้านพลเมืองมีอัธยาไศรยใจคอกอย่างไร... เพราะฉะนั้นการที่จะกะหลักสูตรวิชาความรู้สำหรับฝึกสอนในชั้นสาธารณศึกษา จะต้องวินิจฉัยในข้อนี้เป็นหลักคือว่า ‘จะให้ไพร่บ้านพลเมืองของเรามีนิสัยใจคอกอย่างไร’ “ในเรื่องนี้ สมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพ ทรงเห็นว่าต้องอาศัยแบบเรียนพื้นฐาน ๔ เล่ม คือ

๑. ตำราเรียนหนังสือไทยพออ่านออกเขียนได้
๒. ตำราเลขสามัญวิธี
๓. หนังสืออ่านคติโลก คือ ว่าด้วยกายบริหาร สมบัติบริหาร และธรรมชาติสิ่งของที่ต้องอาศัยในการเลี้ยงชีพ
๔. หนังสืออ่านคติธรรม คือ แสดงคุณพระรัตนตรัย กฤหัญญ์วินัย วินัยพลเมือง

๑๓๒ เมื่อเริ่มปฏิรูปการศึกษา

สำหรับ ๒ ระดับหลัง คือ มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา จัดสอนสำหรับบุคคลบางพวกและวิชาการเฉพาะอย่าง สิ่งที่ต้องคำนึง คือ “วิชาอย่างไรที่เราต้องการและสอนวิชานั้นๆ ด้วยวิธีอย่างไรจึงจะรู้ดี” ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นวิทยาการของตะวันตก และต้องอาศัยตำราของฝรั่งนั่นเอง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีความเห็นโน้มเอียงไปในทางใช้ตำราที่เป็นภาษาอังกฤษ เพราะการแต่งตำราภาษาไทยเป็นเรื่องยาก และต้องใช้เวลาาน ส่วนภาษาอังกฤษนั้นสะดวก เพราะชาติตะวันตกแต่งไว้อยู่แล้ว สะดวกในการศึกษาหาความรู้ในระดับสูงต่อไป ทั้งการติดต่อกับฝรั่งก็มีมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นจึงทรงเสนอให้บังคับเรียนภาษาอังกฤษตั้งแต่ชั้นมัธยมขึ้นไป

อีกเรื่องหนึ่งที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพยกปัญหาขึ้นมาคือ ควรจะจัดการศึกษาภาคบังคับหรือยัง ทรงเห็นว่า ยังไม่สมควร เพราะถ้าทำเช่นนั้น จะมีปัญหาเกี่ยวพันมาอีก คือ ถ้าอาศัยวัด เด็กผู้หญิงจะเรียนได้ไหม ทรงเห็นว่า ไม่ได้ เพราะฉะนั้นขอให้จัดการศึกษาในวัดให้ดีกว่า และให้เด็กชายเรียนไปก่อน ส่วนเด็กหญิงก็ให้เรียนตามแบบแผนประเพณีต่อเมื่อการศึกษาในวัดดีแล้ว จึงค่อยจัดการศึกษาภาคบังคับ

เมื่อมีการกำหนดความมุ่งหมาย จัดระดับชั้นเรียนแล้ว งานนี้จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวยังขึ้นกับฝ่าย “เจ้าพนักงาน” คือ กรมศึกษาธิการ ซึ่งจะต้องคิด จัด และ ตรวจ

การคิด คือ การที่จะทำให้เป็นแบบแผนของการศึกษาชาติที่ได้ผลอย่างที่ตั้งใจทำแต่ไม่ใช่โดยการคาดคะเน หรือ ไปลอกเลียนประเทศอื่น แม้จะทำได้สำเร็จแล้วก็ตาม “เพราะเหตุที่ประเทศเรากับประเทศอื่นไม่เหมือนกัน ทางที่ดีที่สุดนั้น ก็คือ เอาแบบอย่างอันดีที่เขาจัดในประเทศอื่นๆ มาเลือกสรร อย่างไรก็ดีควรเอาอย่าง ก็แก้ไขให้ถูกแก่ภูมิประเทศ เอาอย่างเขาบ้าง เอาอย่างเราบ้าง สุดแต่ให้เป็นประโยชน์สมควรแก่เมืองเรา” กระทรวงธรรมการควรเชิญผู้เชี่ยวชาญการศึกษาของอังกฤษ ญี่ปุ่น และเยอรมนี มาเป็นกรรมการปรึกษา

การจัด คือ การที่จะทำให้งานบรรลุผลตามเป้าหมายได้ งานในส่วนนี้มีเจ้าพนักงานอยู่แล้วจากกระทรวงธรรมการ มหาดไทยในส่วนเทศาภิบาล และเจ้าคณะสงฆ์

การตรวจ เป็นการประเมินผลงานว่า บรรลุผลตามเป้าหมายเพียงใด ควรมีพนักงานตรวจ ๓ ประเภท คือ

- พนักงานตรวจการพนักงาน ทำหน้าที่ตรวจการสอนให้สอดคล้องกับพระบรมราโชบาย ความมุ่งหมายของการศึกษา ในแต่ละมณฑลควรเพิ่มจากเดิมหนึ่งคนให้เป็นหลายคน เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างได้ผล เพื่อไม่ให้เป็นการสิ้นเปลืองอาจใช้ครูที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูให้ทำหน้าที่ตรวจการด้วย

- พนักงานสอบวิชาพนักงาน ทำหน้าที่สอบและให้ประกาศนียบัตรแก่ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นครู

- พนักงานตรวจบัญญัติพนักงาน ทำหน้าที่ตรวจแบบแผนและหลักสูตรของกรมศึกษาธิการก่อนที่จะมีการประกาศใช้^{๑๔}

ถ้าพิจารณา ดูความเห็นเรื่องการศึกษาทั้งหมดของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ โดยอาศัยสภาพข้อเท็จจริงในสมัยนั้นประกอบ จะเห็นว่า ได้ทรงเสนอแนวทางการจัดการศึกษาจากพื้นฐานประเพณีนิยม คือ อาศัยวัดและพระเป็นครูสอนหนังสือ (แทนแนวความคิดเดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ที่ทรงมีความคิดจะให้มีโรงเรียนหลวงในหัวเมืองตั้งอยู่ริมจวนข้าหลวง หรือในวัดที่ใกล้จวนข้าหลวง) เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งต้องทุ่มเทให้กับการทหารอย่างมาก เพราะในระยะนั้นฝรั่งเศสยังยึดเมืองตราดไว้ ซึ่งเท่ากับอันตรายของประเทศยังคงมีอยู่ นอกจากนั้นคนในบังคับต่างชาติ (Subject) ก็มีปัญหารุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ทำให้อำนาจการรักษากฎหมายของไทยไม่ได้ผลเท่าที่ควร ประกอบกับการพัฒนาประเทศในด้านอื่นๆ เกือบจะทุกด้าน ทำให้มีเรื่องต้องใช้จ่ายเงินแผ่นดินเป็นจำนวนมาก การลดจำนวนบ่อนเบี้ยให้น้อยลงซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๑ ทำให้ภาษีที่เคยได้จากบ่อนเบี้ย (ซึ่งบางปี